

CITATNO, POLCITATNO, PODOMAČENO

Marko Snoj

Uvod

V prispevku je obravnavan predlog za spremembo terminoloških poimenovanj pri opisovanju stopenj pisne podomačenosti prevzetega besedja v slovenščini. Namen predloga je notranja usklajenost terminov do mere, ki bo omogočila uporabo v nastajajočih in bodočih temeljnih slovarjih slovenskega jezika.

1 Opis problematike

Prispevek nima niti ambicije niti namena natančno opisati obstoja in uporabe zadevnih izrazov v zgodovini slovenističnega jezikoslovja, temveč izhaja iz stanja, ki ga prinašajo veljavna pravila SP 2001 v členu 161. Tu so prevzete besede in besedne zveze opredeljene takole:

Poslovenjeno	Deloma poslovenjeno	Poldomače, polprevzeto
<i>kultúra, džéz</i> (izposojenka)	<i>show, jazz</i> (tujka)	<i>jazzovski/džezovski</i>
<i>Zévs</i> (podomačeno lastno ime)	<i>Shiller -ja</i> (polcitatno lastno ime)	<i>Newyorčan</i>
<i>a kónto</i> (podomačena besedna zveza)	<i>corpus -a delicti</i> (polcitatna besedna zveza)	

Tujke (*show*), tuje besedne zveze (*corpus delicti*) in polcitatna lastna imena (*Schiller*) imajo v imenovalniku ednine in enakem tožilniku (nepregibne besede in zveze pa sploh) lahko pisno citatno obliko.

Citatne besede (*Herr*), besedne zveze (*ab urbe condita*) in povedi (*To be, or not to be*) niso sestavine slovenskega jezika (SP 2001: § 162).¹

.....
1 Kljub temu ima SP 2001 v slovarskem delu 64 iztočnic s kvalifikatorjem »cit.«, med katerimi najdemo tako popolnoma nepodomačene besedne zveze tipa *manu sinistra* kakor tudi v izgovoru že podomačene besede, npr. *adieu*.

Terminološka poimenovanja, uporabljena v SP 2001, ki so v zgornji preglednici navedena v okroglih oklepajih, bi kazalo deloma spremeniti iz več razlogov.

(1) Ni jasno, zakaj naj bi bili stopnji pisne podomačenosti občnih imen (izposojenka, tujka) poimenovani drugače kot stopnji pisne podomačenosti lastnih imen (podomačeno lastno ime, polcitatno lastno ime), ti pa usklajeno s stopnjami podomačenosti besednih zvez (podomačena besedna zveza, polcitatna besedna zveza).²

(2) Izraz *tujka* se v SP 2001 uporablja ozko terminološko samo za v zapisu korenskega morfema še nepodomačene besede (*show -a*,³ *jazz -a*) kar se – razen v ozkih slovenističnih krogih, pa še tu le znotraj določene usmeritve, – ni uveljavilo. Izraz *tujka* je namreč v slovenskem prostoru že uzaveščen v pomenu 'beseda tujega izvora, navadno prevzeta prek pisnega prenosnika za potrebe kulture, znanosti' (SSKJ: 'beseda, katere tuji izvor je jasno spoznaven⁴'), ki ga je utemeljil že Breznik⁵ in ki je v praksi zaživel predvsem v naših slovarjih tujk od Verbinčevega dalje.

(3) Ne zdi se utemeljeno, da imamo isto besedo za izposojenko (*džéz*) in za tujko (*jazz*) samo zaradi različnega zapisa. Tudi *3-krat* in *trikrat* sta le dva različna zapisa iste besede in ne dve različni besedi. Beseda je tujka ali izposojenka ne glede na zapis. Pomenskouvrščevalna sestavina izrazov *tujka* in *izposojenka* je namreč 'beseda' in ne 'zapis'.⁶

(4) Vprašljiva se zdi tudi terminološka neuskklajenost med delno podomačenimi besedami, pri katerih so slovenski morfemi prisotni le na oblikotvorni ravnini (*jazz -a* je tujka), od onih, pri katerih je slovenski tudi besedotvorni morfem (*jazzovski* je poldomača beseda).

1.1 Problem s slovaropisnega vidika

Težave, ki jih povzročajo navedena poimenovanja, so tudi praktične slovaropisne. Če želimo tudi v bodoče označevati slovarske iztočnice ali njihove pisne dvojnice, katerih zapis ni skla-

2 Nezadovoljstvo s tem, da je ista stopnja pisne podomačenosti občnih imen poimenovana drugače kot pri lastnih imenih, sta izrazila že Gorjanc (2002: 130) in Logar (2003: 53), ki sta se odločila za uporabo izrazov *podomačeno* in *polcitatno* tudi za označevanje stopenj pisne podomačenosti občnih imen. Težnja k enakemu poimenovanju teh stopenj pri občnih in lastnih imenih je opazna že pri Toporišič (1992: 121), ki terminu *napol citatno* pripiše razlago »Prevzeta beseda ali besedna zveza, ki se v nekaterih jezikovnih ravninah ravna po izvornem jeziku, v drugih po jeziku sprejemniku, npr. lastna imena (citatno *Shakespeare*, polcitatno *Shakespeara/Shakespeareja*). Prim. še *čičaški* (podomačeno *čičaški*); *corpus delicti corpora delicti* [...]«.

3 V sestavku so zaradi navezave na pravila SP 2001 deloma uporabljeni isti zgledi kot v tem delu.

4 To je seveda slovarska razlaga in ne terminološka definicija. Jasna razpoznavnost namreč ne more biti merilo, saj tuji izvor posamezne besede razpoznavamo v odvisnosti od svojega znanja in razgledanosti. Tuji izvor besed *hiša*, *soba*, *čaj*, *očala*, *soja*, *račun* je za jezikoslovno izobraženega govorca zlahka prepoznaven, medtem ko so za jezikoslovno manj izobraženega govorca te besede že tako podomačene, da jih ima za domače.

5 Breznik (1906: 149) tujke opredeli kot »vse one besede, ki jih rabimo navadno v znanstvu, v tehniki in sploh v omikanem svetu ter jih pozna le tisti, ki je zvedel zanje po izobrazbi, po kakršni koli že«.

6 Podrobneje o razmejitvi med tujko in izposojenko v Snoj (2006).

den z izgovarjavo, kot jo opredeljuje pravorečna preglednica člena 1070 pravil SP 2001,⁷ in pri tem slediti terminologiji njihovega 161. člena, bi morali slovarske iztočnice tipa *a cappella* označiti s *cit.*, slovarske enote tipa *jazz* s *tuj.* in slovarske enote tipa *jazzovski* s *poldom.* S tako neusklajeno rešitvijo, domnevam, se ni mogoče strinjati.

2 Predlog za spremembo

Rešitev se ponuja v uskladitvi terminologije znotraj jezikoslovnega terminološkega sistema in deloma znotraj njegovega širšega časovnega okvira. Medtem ko je pojmovanje izraza *citatnost* v slovenističnem jezikoslovju skoraj enotno, bi izraz *polcitatnost* kazalo uporabiti le za način zapisovanja tistih občno- in lastnoimenskih leksemov, v katerih se črke, s katerimi zapisujemo korenski morfem, ne ujemajo z glasovi, kot jih opredeljuje pravorečna preglednica člena 1070 pravil SP 2001, ki pa so v izgovoru, kategorialnih lastnostih, oblikotvorno in morda tudi že besedotvorno podomačene. S tem (1) dosežemo usklajeno terminološko poimenovanje do iste stopnje podomačenih občnih in lastnih imen ter besednih zvez, (2) ne delamo sile splošno uveljavljenemu pomenu izraza *tujka*⁸ in (3) odpravimo nelogičnost, po kateri isto besedo lahko označimo kot *tujko* ali kot *izposojenko* zgolj na osnovi različnih zapisov.

Po tem predlogu se **citatni leksemi** v slovenskih besedilih pišejo in izgovarjajo tako kot v jeziku dajalcu: »V današnjem *Le Monde* sem bral«, pri čemer prvi del tujega stvarnega lastnega imena izgovorimo s polglasnikom, drugega pa z nosnim *o* in brez zapornika *n*. Citatni leksemi ohranjajo kategorialne lastnosti jezika dajalca: »uredništvo koroške *Kleine Zeitung*«, in se tudi pregibajo tako kot v jeziku dajalcu ali pa z ničtimi končnicami: »Podelili so ji enoletno *veniam legendi et examinandi*« ali »Podelili so ji enoletno *venia legendi et examinandi*«. Stopnja poslovenjenosti citatnih leksemov je ničta, zato jih ne moremo pojmovati kot del slovenskega jezika. Citatne besede (*voilà*, *wow*, *Bühnendeutsch*)⁹ in besedne zveze (*Le Monde*, *venia legendi et examinandi*) torej ne morejo biti iztočnice v slovenskih temeljnih enojezičnih slovarjih, saj niso del slovenskega jezika, temveč v slovenščini le gostujejo, kar je v slogovno dobrih besedilih označeno z ležečim tiskom. Prva stopnja podomačitve se praviloma pokaže v izgovoru (*a cappella*¹⁰, *pro bono*¹¹), pri pregibnih besedah z dodajanjem slovenskih

7 V *Slovarju novejšega besedja* so taki leksemi označeni s »cit.«. Ker ta novost v slovarju ni bila deležna kritike, sklepam, da je bila pri uporabnikih dobro sprejeta.

8 Negativni neterminološki pomen besede *tujka*, ki je v rabi predvsem v purističnih krogih, tu ni upoštevan.

9 Medmet *voilà* tudi Slovenci izgovarjamo tako kot v francoščini, čeprav slovenska knjižna izreka ne pozna dvoglasnika *ya*; tudi medmet *wow* (SSKJ² navaja *vav* in *vau*) nekateri izgovarjajo tako kot v angleščini, z vzglasnim dvoustničnim *y*- pred samoglasnikom, torej z glasom, ki ga slovenska knjižna izreka v tem položaju ne pozna. Samostalnik *Bühnendeutsch* sem že večkrat slišal kot citatno besedo znotraj slovenskega besedila, vendar vedno v izvorni izgovarjavi z *ü* in ne s podomačenim *i* kot v *führer*.

10 Leksem v slovenščini izgovarjamo z enojnima *p* in *l*.

11 Leksem v slovenščini izgovarjamo z dolgim ozkim *o* prvega zloga druge besede, torej drugače kot v latinščini, kjer je bil ta samoglasnik širok in kratek.

oblikotvornih (*jazz -a, führer -ja*,¹² *Shiller -ja, Google -la, corpus delicti -a --*) in besedotvornih morfemov (*jazzovski, nietzschejanec -nca, Newyorčan -a*) ter v prilagajanju kategorialnih (*Bariloche -loch*)¹³ in skladenjskih lastnosti (*ad acta*).¹⁴ Korenski morfemi teh leksemov in njihovih tvorjenk se v slovenščini zapisujejo citatno, pri čemer njihov zapis ni skladen z razmerjem črka – glas, kot ga določa pravorečna preglednica v členu 1070 pravil SP. Ker so preostali morfemi ter kategorialne in skladenjske lastnosti že slovenski, knjižni slovenščini pa je prilagojena tudi izgovarjava, bi njihovo pisno podobo ne glede na občno-, lastnoimenskost in besednozveznost kazalo opredeliti kot **polcitatni zapis**. Če podomačitev v izgovoru ni potrebna, kot je primer *ad acta*, je uvrstitev med polcitatne (in ne morda citatne) lekseme utemeljena s tem, da imajo ti leksemi v jeziku prejemniku (lahko) drugačne skladenjske lastnosti kot v jeziku dajalcu, predvsem pa s tem, da je njihov pomen poznan tudi tistim govorcem, ki ne razumeje jezika dajalca.¹⁵ Dokončno **podomačeni zapis** pa imajo tisti izvorno tuji leksemi in njihove tvorjenke, pri katerih je tudi zapis korenkega morfema skladen z razmerjem črka – glas, kot ga določa pravorečna preglednica členu 1070 pravil SP: *tajkun -a, cunami -ja, virtuoznost -i, avto -a, hiša -e*, tudi če je zapis korenkega morfema enak kot v jeziku dajalcu, če torej podomačitev zapisa korenkega morfema ni bila potrebna: *megabit -a*. Tuji izvor teh besed je v slovarjih, ki vsebujejo etimološke osvetlitve, razviden le iz tega posebnega razdelka.

2.1 Dodatne utemeljitve

Predstavljena razvrstitev zapisov (izvorno) tujih leksemov v kategorije *citatno, polcitatno in podomačeno*, ki se je v stroki deloma že uveljavila v praksi,¹⁶ se le za pol koraka razlikuje od tiste, ki je utemeljena v *Slovenskem leksikalnem pomenoslovju*.¹⁷ Manjša razlika je le v pojmovanju polcitatnosti. Medtem ko Vidovič Muha razume polcitatnost kot črkovno (lahko tudi glasovno) ohranjenost jezika dajalca v jeziku prejemniku, pri čemer so oblikoslovni in besedotvorni morfemi že iz jezika prejemnika, je ta kategorija v tu predstavljeni členitvi omejena na vrsto zapisa (s slovenskega stališča) korenkega morfema tistih leksemov, ki odstopa od določil iz pravorečne preglednice v členu 1070 pravil SP 2001 in je skladen z zapisom v jeziku dajalcu. To pomeni, da pravzaprav ne moremo govoriti o polcitatnih besedah, temveč le o polcitatnih zapisih, saj sta *jazz in džez* le polcitatni oz. podomačeni zapis iste besede, kakor sta tudi *trikrat in 3-krat* le črkovni oz. črkovno-številski zapis iste besede.

12 Kjer se soglasnik prvega zloga izgovarja s podomačenim *i*.

13 Leksem je v slovenščini samomnožinski, v španščini pa edninski.

14 V slovenščini se leksem uporablja le v vlogi prislovnega ali povedkovega določila, v latinščini je to predložna zveza.

15 To pomeni, da izvorno tuje besedne zveze tipa *ad acta* lahko razumemo kot polcitatne, zveze tipa *ab urbe condita* pa kot citatne.

16 Prim op. 2 in Logar (2005: 223).

17 Vidovič Muha (2013: 25).

Podobno pojmovanje polcitatnosti je bilo podzavestno prisotno že pri piscih pravil SP 2001, saj si sicer ni mogoče razložiti freudovskega spodrsjlaja v členu 1070 na str. 140, kjer je zapisano, da se črka *i* izgovarja z glasom *j* v polcitatnih (sic!) besedah tipa *celuloid*.¹⁸

2.2 Uporaba predloga v slovaropisju

Opisana členitev vzpostavlja pogoje, da prevzete lekseme, katerih korenske morfeme zapisujemo tako kot v jeziku dajalcu, označimo s kvalifikatorjem *polcit.*, ki opozarja na začetno stopnjo njihove podomačitve. Temu kvalifikatorju mora obvezno slediti podatek o izgovarjavi.¹⁹ Označevanje citatnosti v slovenskih enojezičnih slovarjih bi bilo omejeno le na tiste slovarje, ki na ravni iztočnice prinašajo tudi tuje, popolnoma nepodomačene besede²⁰ in besedne zveze (za večino slovarjev je torej brezpredmetno), označevanje v celoti podomačenih prevzetih leksemov pa ni potrebno, saj so ti tuji samo izvorno, kar je mogoče prikazati le v etimološki osvetlitvi.

Literatura in viri

- BREZNIK, Anton, 1906: O tujkah in izposojenkah. *Dom in svet* 18, 149–154.
- GORJANC, Vojko, 2002: *Jezikoslovna načela gradnje računalniških besedilnih zbirk strokovnih jezikov*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- LOGAR, Nataša, 2003: *Besedotvorna stilistika*. Magistrsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- , 2005: Norma v slovarju sodobne slovenščine: zloženske in kratice. *Družboslovne razprave* 21/48. 211–225.
- SNOJ, Marko, 2006: O tujkah in izposojenkah v slovenskem jeziku. *Slavistična revija* 54. Slovensko jezikoslovje danes/Slovenian Linguistics Today. Posebna številka/Special Issue. 344–349.
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*, 2001. Jože Toporišič idr. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).
- TOPORIŠIČ, Jože, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 2013: *Slovensko leksikalno pomenoslovje*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

.....

18 Pravi polcitatni zapis te besede bi moral imeti dvojni *l*, torej *celluloid*. Zapis *celuloid* je pravzaprav primerljiv le z neustreznimi zapisi tipa *hoby*, *pizeria*, v katerih se v nepodomačenem delu polcitatne besede pravopisna pravila jezika dajalca upošteva le deloma.

19 Zgolj navedba izgovarjave namreč ne zadošča, saj je ta podatek obvezen tudi pri nekaterih domačih besedah, npr. *igralka*.

20 Glej op. 9.